

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ КУБОГУ ДЭЭШ

Август 20-де Кызыл хоорайның национал паратына ТР-ниң Президентиниң Кубогу дээш улуг тенниске маргылдаа эгелээн. Аңаа киржир-бисе Томск, Тольятти, Красноярск, Барнаул, Саяногорск, Шарыпово болгаш Тываның улуг тенниске шыраак спортчулары чыгып келген. Ол ышкаш кожалык Моондан теннисчилер база киржир.

Улуг теннис маргылдааның аягындагынынга ТР-ниң Президентизи — Чазак Баштыны Ш. Д. Ооржак сөс алгаш, мында дээш: “Эргим бистин уруулары-выс, тренерлер, аалчылар, спортчулар! Бистин тыва черде келгендер дээш өөрүп тур мен. Ычангаш Чазактын мурундан силерге байырдан чедирерин чөпсээрер көрүңер. Бо маргылдаа бидик мөргө-жилдиг мастерлерини ой-наары көрүп, оларның арга-дуржулганы бистин спортчуларыны өөренип алыр боор. Амгы үеде бистин республикада спорттун аны-бүрү хөйлерин сайзырал, хөгжүлдүңүз ал турар. Сөөлгү 8 чыл илтиде 500 ажыг тыва спортчулар Сибирге болуп эртүлгөз маргылда-ларга чемпионнар болгаш призерлар болган. А Россияга болуп эртүлгөз маргылда-ларга 216 катал тилгээш, 82 алдын медальды чаалап алган. Ычангаш бо хүннерде бисте Европанын 11 чемпиону, 16 призерлары бар. Делегей чергемиз маргылдааларга бистин спортчуларыны киржишкен, 12 кижик чемпион болган. А 16 кижик шаңналды черлерге чөпкөн. Ол ышкаш Атлантага (АКШ) болган Олимпиадага бистин ийи спортчу киржишкен. 311 муң туртукчу чо-нуң Тывага болза, ол улуг че-дишкисин-дир. Оон аңгыда чылдыңна Кызыл хоорайга ТР-ниң Президентиниң Кубогу дээш хол бөмбүүгө маргылдаалар база эртип

оюнун көргөн.

А маргылдааның тутун улуг теннис маргылдааны-нын эртен чылдагы тилек-чилер Артур Удумбара би-ле Алексей Чибисов көдүр-ген. Ук мөөрейни эрттире-ринге Президент Ш. Д. Ооржак 100 муң рубльди үндүрүп берген.

ЧУРУКТАРДА: ТР-ниң Президентизи — Чазак Баштыны Ш. Д. Ооржак, Чазак Баштынының оралакчылары Ч. Ч. Д. Ондар, Е. Л. Осердов ТР-ниң Президентиниң Кубогу дээш улуг теннис маргылдааның аягындагыны-нын үзүндө; Россияны 20 дугаар ракетказы Денис Урбаев биле Россияны 16 дугаар ракетказы Александр Крыловтун

турар. Абакан хоорайга болуп эртен хол бөмбүүгө бистин ко-мандавыс бирги черин алган. Красноярск хоорайга мөөрейге киржишкен, ийги черге төлөптүг болган. Новосибирск хоорайга болуп эртен маргылдаага киржишкен, бистин хол бөмбүкү-леривис 12 команда-ның аразындан 6 ду-гаар черин алган. Ычангаш бо маргылдаа-га силерге аас-ке-жикти, кадыкшылды күзөдүм.

Дараазында Чазак Баштынының оралак-чысы Е. Осердовка сөс берген. (Ол ук турмуниң директору) Тывада чаа-ла сайзыралды ап орап бо спорттун хөйи моон ыңай хөй-хөй азыркылар, көрүкчүлөргүз апаар боор деп чуталашкан, удувас Тывага Россия-даа, Умбидон мар-гылдааларының чемпионнары база тыттып кээр боор деп иделгилер илереткен.

Аалчылардан “Черемуш-ки” спортчу комплексти ди-ректору Валерий Ретов, Са-ян-Шушенск ГЭС-тин директо-рунун адындан Шериг-оол Ди-зижиковичке чурдаан чурукту белекке берген.

Бо чылдын республикада үш дугаар болуп турар улуг теннис маргылдааның кир-жикчилери маргылдааның эгезинде Россияны 20 дугаар ракетказы Денис Урбаев биле Россияны 16 дугаар ракетказы Александр Крыловтун

ЧОГУУР ШИИТИРЛЕР ХҮЛЭЭП АЛДЫНГАН

Тыва Республиканың Чазакны ээлчегинг хуралы август 21-де болуп эрткен. Республика ужу-дугалыг тээрби ажыг айтырымга аңаа сайгарып чуталашкан.

Тыва Республиканың Президенти — Чазак Баштыны Ш. Д. Ооржак хун айтырым-ларга чуталашкан кирер бетин-де сөс алгаш, ТАР-ның тургу-стуганын 80 чылдың байыр-лалын организастыг эки эртиргени дээш, оргкомитетте, оон даргазы А. А. Мельникова өөрүп четтиргени илереткен. Чазак байырлал хүннеринде долу күжү-биле ажылдаан. Ычангаш байыр-лалды киржикчилеринге болгаш аалчыларга таарым-чалыг байдалды тургузу-штыдаан. Байырлал хүнне-ринде федералдыг орган-нарын, девискээрлерин, даштык туртукчулар-ларын удурукчулары-биле хөй ужурашкылар болган, дугуржулгаларга ат салганын айткан. Никитизи-биле тос дугуржулгага ат салган, ам оларны күсүдери-биле то-даргай хөмчөглерин алырын чуталаан. Байырлалда Чазак эвээш эвээс суй белектерин алган, оларны кымга бээр-ге, кааа кадалааларын тодала-рын ындагаш, бо дугайында парламенттиң массалыг чө-сектеринге чырыдарын чу-гула деп санаан.

Байырлалга белеткелди чорудуп турган, дыка хөй эки чүдүшери кылганын Шериг-оол Дизижикович демдег-лээш, оларны хөзөөр кам-галап, кумагалап арттыра-рын, хоорайлары, суурлары чаа-гайжыдар ажылды улам-чыларын санадаан.

ТАР-ның тургустуганы-ның 80 чылдың байырлалын эртиргениниң түңнелде-риниң дугайында илеткелди

Красноярск край-биле дугур-жулгаларга ат салган. Оон аң-гыда ТР-ниң Чазак биле Мос-ква хоорайың Чазакның ара-зында Кол дугуржулгалары күсүлдөзүн чуталашкан болгаш протоколга ат салган. Москвага Тыва Республи-каның Хүннери эртирер бол-гаш чаа дугуржулгага ат са-лырнын талазы-биле дугур-жулга чөдүп алдынган.

Моондун дөрт айма-биле социал-экономикиг, культу-ра талазы-биле калы ажылда-жалга дугайында дугуржулгага ат салган, бо аймактарны удурукчулары бистин рес-публиканың кол бугурулгелери-нин ажылы-биле таштышкан.

Байырлал хүннеринде культура, спорт хөмчөглери хөй болганын айткан. Театр-жыткан көргүзүп 400 ажыг кижик, хөгжүм-ши театрынга байырлал концертинге 210 уран чүдүлүк мастери киржи-кен. Спорттун он хөйириге маргылдаалар болган, орта 760 спортчу киржип, күжүн шөңсөн.

Хөй-ниитиниң корум-чугурун камгалаарыга 1040 шараа ажылдакчылары, ше-рит кезээниң дайынчылары ажылдаан, оон түңнелинде чагыс-даа корум-чурум үрөшүлгө болбаан.

ТАР-ның тургустуганы-ның 80 чылдың байырлалы бидик денелге эртен, ону организастап эртиргениге илеткелдиг киржишкен дээш яамаларын, ведомстволар-ны, бугурулгелерин, орга-низацияларын, кожуунар-ны, хоорайларын удурук-чуларынга, Чазак Аппара-дынга өөрүп четтиргенин ху-ралга илереткен.

Байырлалга үндүргөн сан-хөө талазы-биле чарытталдар

ШЫН

Нийтиел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 98 (16403)

2001 чылдың август 23, четверг

Ат салган шагы 19.00

Садар ертээ 3 рубль.

Кышка белеткел ажылдары

Хүннүң чугула айтырыы:

малга чем белеткели

Бо хүннерде республиканың көдээ ишчилери малды хүр кыштадыры-биле мал чөмүннү белеткелни чорудуп турар. Келир чылдың мал кыштагалаашканынга республикада бүгү хөйириң ажыл-агыйлары 117,3 муң ажыг тонна ситенин кыш эртер мал бакынга дүштүр белеткел алыры көрдүңер.

Белеткел алырынга көрдүңер ситенин барык 87,4 муң тонназын чоң хуу малынга белеткээр. Бо болза республикада бүгү белеткел алыр мал чөмүннү 74,5 хуузу-дур. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери 16,3 хуу, арааттар 8 хуу, организацилаларны дузалал ажыл-агыйлары республиканың бо чылда бүгү көрдүңер ситенин 1 хуу хирезин белеткээр.

Маана мындыг чүүлү демдеглен болур. Сөөлгү үеде Тывада социал-эко-номикиг байдал мурунда турганындан ыракта ескер-илген. Мурунда турган колхоз, совхозтарны, оон соонда тургускан коллек-тивтиг ажыл-агыйларны орнунда амгы үеде төрөл-бөлүк ажыл-агыйлары арткан.

Дөргүл-төрөл болуп ажылдап турар ажыл-агыйлар ук черлеринг экономиказын кол үндө-зини болуп, мал, чер ажыл-агыйның продукциязын бүдүрүп, сайгарып турар. Чоңуң амгы үеде ажыл-чорудулганың дөргүл-тө-рөл болгаш ажы-төл дет-кимчезинде, дузалалында, калы ажылдакчыларында турарындан бо байдалда боттарының өңчү-хөрең-гизи болуп мал-маганын

естүрүп, ону мал оорундан камгалап ал турар.

Сөөлгү үеде республи-каның көдээ болгаш хоорай чурттакчылары кол-дуунда мал, чер ажыл-агыйларын тургузуу, оон бүдүрүп продукциязы-биле хандырынып турар. Ылангы өң шыраак, дем-ниг кижилер ажыл-агыйны тургузуу, чаа орукче кире-риниң эге базамын оон тып ап турар. Ычангаш удурукчу-даа кижик болза, бодунун ажылынын сорул-газын хуу чоңуң кылып турар ажыл-агыйныче угуландырар ужурул.

Хуу чоң-биле ажылдаар сорулганын эге чадазын сумулардан эгелээр болза эки. Суму чагыргазы ка-жан бодунун тургунушын биле, ажылынын үг-шөни-шингээдип алгаш, ыңчан ам хуу кижилерге канчаар мал естүрүңерни дузалаар.

Август айның сөөлгү медеэзин өзүтаар алгыра, республиканың бүгү хөйи-риниң ажыл-агыйлары 16863 тонна ситенин белеткел алган. Ол дээр-ге бо чылда белеткел алы-ры-биле көрдүңер ситенин чүгүл 14,4 хуузу-дур. Ону эртен чылдың бо үе-зи-биле денээрге, барык он муң тонна хире ситен эвээшпи кылганы ол.

Бо хүннерде ситен белеткелни чорударыга Сүт-Хөл кожуунун ажыл-ишчилери республикада мурнап чоруп турар. Олар 8983 тоннаны белеткээр ужурул ситенин 31,3 хуузу күсүдүшкен. Ийги черде каа-хөмчүлөр чоруп, көрдүңер планын 30,8 хуузу белеткээр. Улуг-хөмчүлөр, таңдыкчылар база би-хөмчүлөр белет-кээр ужурул ситенин 24-25 хуузу күсүткен. А Барылы-Хөмчүл, Бай-Тай-га, Өвүр кожуунар планын чүгүл 1,9 хууга белеткээр.

Республика девискээр-ринге хайын кааннаан соонда, сөөлгү үеде чаз-каганы-биле ситен эки үнүп, бо хүннерде кезип белеткээринге таарым-чалыг байдал тургусту-ган. Ычангаш ажыл-агыйларны хөй нуруузу келир мал кыштагалааш-канынга четтирмал чөмүн белеткел алыры-биле бүт-түл аргаларын ажылгап турар. Чикээлээрге, “Кы-зыл тараачын” көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези бодунун девискээринде си-генин үнүжү хирелгил болганы-биле мал чөмүн-генин Бий-Хөм кожуу-нун Тарлаг, Малиновка девискээринде, сенаж бе-леткелни Саяа артында

чорудуп турар.

Сүт-Хөл кожуунда мал чөмүннү белеткелни өй-шаанда чорудары-биле ситен көзөр техниканын септелгезин, ажаалдазын, оон ажыгалын мал чөмү белеткээр дээр коллектив-тиг ажыл-агыйлар, ара-тар, хуузуна малдыг кижилер калы чорудуп турар. Ол чорук техниканы бүдү-рүкчүлүг ажылгап, мал чөмүннү белеткелни өй-шаанда күсүдүп, ажылды шапкын чорударында ил-диг болуп турар.

Таңды кожуунак Ша-ган аттыг кожуунун уду-рукчулары көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин кө-дүрүр талазы-биле боттук хөмчөглерин ап чоруткан түңнелинде, республикада кескү ажыл-агыйларны денелгиче кирип олурар. Сүт-бараан фермазын хүн бүрүде сагган сүдүн “Тыва сүт” кызыгаарлаттыган харысчалыг нийтиелде дужаап турар. Олар мал ажылынга чедирешинер-ни чүгүл тараа, мал чөмү-ниң бүдүрүлгезин көүдө-дип тургаш алыр деп чүвени угап биле, бо чазын чаксы тарылгага агротехниканы шыңгыы сагып, өйүңде чаптыра-рынга ук чөргө таарышкан бидик шынарлыг үрезини

ажылдаан. Оон түңнелинде бо берге каа чылда безин тарааның эки дүжүдүн алырынга бүтүрелдиг.

Бидик шынарлыг үрезини курлавырлап ап база мал чөмүнне четтир кыштар тарааны уруп ап, хары-даа сохоста ажыл-дап турар кижилерни та-раа-биле хандырап арга-лыг апарган. Оон ыңай маанаа демдегелп каар чүвө, олар чазын-на сугат-чы экеналарны тургускаш, оларга тус-тузунда тараа, ситен шөлдөргүн быжыл-лап, оларның-биле тускай көрээ чарып ажылдап турары оңзагай. Көдээ сохостун удурулгаларын шөлдү арендага алган-нарын аразында харыс-салгазын, күлөөлгезин, ажылдын түңнелинде кып, чүвү алырын тодазы-биле айткан. Бо чорук хову ажылдакчыларын үрө-түн-көлдүг ажылдаарыга сорук кириген.

Ычангаш мал бакы-ның өзүлдөш, оон продук-тулук чорук магадаалдыг мал чөмүндөн улук хамаар-жыр болганда, бүгү күштү мал чөмүннү белеткелниче угуландырап чутула.

Алан-оол СОПДА,
Көдээ ажыл-агый болгаш калы-чем яаманың агро-ному.

ТР-ниң Чазакта

ШКОЛАЛАР ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕН ПРЕЗИДЕНТ ШКОЛАЛАРГА ЧОРААН

Сентябрь 1-ге чедир неделя арткан. Чараштыр кеткенче бирги классчылар “Вителер чуртунче” өөрүшкү, күлүстүрүп-биле холдарында чечектер туткан чылдың келирлер.

Шериг-оол Дизижиковичиң найсазлыгын шко-ларынга барган сорулгазы — чаа өөредилге чылынга шко-ларын белеткел, септөөниң кыштары хынаары тур-ган. Хоорайда № 18 лицей уруулары хуузап алырынга белен. Бо өөредилге черинг башкалары болгаш техниктиг ажылдакчылары Билиг хүнү-ге кезээде эки белеткелни көргөн. Классыр арып-силп, эпитг, коридорларда дириг чечектер тыттып келген.

Бөгүн 620 урут өөренир хоорай лицейинде 1700 өөреникчи кирген. Бирги катта олапаны долузу-биле септөө-ниң, 400 метр хоораны, 45 радиатору, үш регистры солаанын Н. С. Германова Президентиге дыңнаткан. Сорос фондусундан библио-

текага 15 муң рубльдин номна-ры немешкен. 18 муң рубль-дин спорт хөрекселдерин салып алган. Лицейниң ээзи Президентиге методика каби-неттерин база көргүсөткен. Билигчерге чүткээш бичик урул-дээр бир өрөөлгө Презид-ент: “Эр хөйлер! Силерге чедирешинерни күзөдүм!” деп, чутай-биле бижээш.

Президент үш элпег-биле ажылдап турар № 3 школага база чораян. Ол школага компьютерин болгаш сканер-ни бээрин Президент аазаан. №14 школа олапанын септөп алган, дөрт кабинет немешке-нин дыңнаткан. № 4, №11 шко-лалар өөредилге чылынга белен. № 7, № 2 школарда байдал эки. Бо чылдын №9 шко-лага 1600 өөреникчи өөренип кирер.

Президент эң аякы өө-редилге чери — Тыва-Турк ли-цейге база чораян. Ол чер септелгенин тергени эки чо-рутканын демдегелгээр. Оон сугуруллары “Келир үеке базам” деп бүгү-россий кол-ференцияга киришкен, Фран-циядан дипломну эккелген. Оон сугуруллары чүтлө Рос-сийн эвээс, а АКШ-тың, Тур-цияны дээш өөредилге чер-леринде өөренип турар.

Бүгү школар бо өө-редилге чылынга эртен чыл-зындан эки белеткелтигел-дир — деп, Президент түң-нелинде чуталаан. Бо чылдын Тывада 8 чаа школары тулуп турар, оларның ийизи чаа өөредилге чылында ажылдап эгелээр.

Василий КРИВИК.

Бедик шаңналдар-биле!

Телевидение болгаш радио дамчыдылганын хөгжүдериңе ачы-хаанызы болгаш хөй чылдарда ак сеткиктиг күш-ажылы дээш ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржактын № 996 Чарылын өзүтаар “Тыва” күртелерадио компанияның бөлүк ажылдакчыларын шаңдаан.

“Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы” Хүндүлүг атты

“Тыва” КТРК-ның кол ре-жиссеру Орлан Дайынчи-евч ДАМБА-ХУУРАККА;
Программа-бүдүрүлгө ал-банын удурукчузуура оралакчы Светлана Максимова МУНЗУККА талыскаан.

“Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы” Хүндүлүг атты

Радиостудияны харым-салгалыг үндүрүкчүзү Елизавета ОДУЧУВНА КАРА-ООЛГА;
Радио дамчыдылгасту-дизының редактору Мийиш-оол

Конзукович ОНДАРГА;
“Эфир” солунун кол ре-дактору Александр Григорьевич ФИЛАТИНОВГА талыс-каан.

Тыва Республиканың Президентиниң Хүндүлүг бижик-биле

Радио дамчыдылгасту-дизының редактору Татьяна ДАКПОНОВА БАЙЫНДЫНГА;
Телевидение студиязын нийтиел-политиктиг редак-циязының редактору Виталий Анастольевич КУЗНЕЦОВТУ шаңдаан.

Күүсекчи эрге-чагырга органдарыга хөй чылдарда

ак сеткилтиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Аппаратының удурук-чузуун бирги оралакчызы Анатолия Аркадьевна ПИЛ-ЛОВАГА

“Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы” хүндүлүг атты талыскаан. Күүсекчи эрге-чагырга органдарыга ачы-хаанызы болгаш хөй чылдарда ак сет-килтиг ажылы дээш Тыва Республиканың Президен-тинин Парламент албанын-да келдир начальниги Надежда Санчидаровна ЗЕРГЕННИ

Тыва Республиканың Президентиниң Хүндүлүг бижик-биле шаңдаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА Тыва Республиканың Хоойлузу

Дээди Хурал 2000 чылдың ноябрь 2-де хүлээп алган.

1 ЭГЕ. ИЮСТИ ЧҮЛДЕР

1 чуту. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын тургузарында болгаш ажал-чорудулгазын эрге-хоойлу талазы-биле үндээн.

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун ажал-чорудулгазын Россия Федерациязын Конституциязын, конституция талазы-биле федералдыг хоойлуларын, федералдыг хоойлуларын, Тыва Республиканың Конституциязын, Тыва Республиканың бо Хоойлузу, еске-даа хоойлуларын, Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын эрге-хоойлу талазы-биле актыларын удуртула болурун турар.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын эрге-байдалын, бүгүн эргелерин хевирлеп тургузарында (таралдырында) чурумун, оон кижигинеринин эрге-байдалын федералдыг конституция хоойлулар-биле, федералдыг хоойлулар-биле, Тыва Республиканың амы бо Хоойлузу-биле, еске-даа хоойлуларын-биле таарыштырар.

2 чуту. Бо Хоойлуну ажал-тарарында чурум

1. Бо Хоойлу Тыва Республиканың күрүнэ эрге-чагыргазында органның база тус чер бот-башкарыла органның сонгулда комиссиязын (моон ийай — сонгулдаарын дээр), Тыва Республиканың референдумдарын, тус чер референдумдарын (моон ийай — референдумдарын дээр) белеткен база эрттирер турар үед, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын эрге-байдалын, ажал-чорудулгазын, бүгүн эргелерин хевирлеп тургузарында тодарыш айтат турар.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын тургузарында чурумун "Россия Федерациязын хамааттарында сонгуур эргелеринин кол магалдыктарында болгаш референдумдар кижир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлу-биле таарыштырар.

3. Сонгулдаарын, референдумдарын белеткээр болгаш эрттирер үед Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелеринин база ажал-чорудулгазын чурумун чүтте конституция федералдыг хоойлуларга, федералдыг хоойлуларга, Тыва Республиканың бо Хоойлузуна еске-даа хоойлуларынга ескергичтерин болгаш немелдеринин кириш тургаш, ескерип болур.

4. Күрүнэ эрге-чагыргазында федералдыг органның сонгулдаарын, Россия Федерациязын референдумдарын белеткээр болгаш эрттирер, Тыва Республиканың сонгулда комиссиязын бүгүн эргелеринин база ажал-чорудулгазын чурумун федералдыг конституция хоойлулар, федералдыг хоойлулар өзүнар доктадып айтат.

5. Депутаттар, күрүнэ эрге-чагыргазында органның, тус черинин бот-башкарыла органның сонгулда албан-дужаалдыг кириштерин докт кайгытарын белеткээр база эрттирер, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелерин болгаш ажал-чорудулгазын чурумун федералдыг хоойлуларга дүштүр Тыва Республиканың хоойлуларын өзүнар доктадып айтат.

6. Бир эвес бо Хоойлу федералдыг конституция хоойлу-биле азы федералдыг хоойлу-биле карышкан болу бээр таварылгада, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын федералдыг конституция хоойлулар, федералдыг хоойлулар нормаларын удуртула болурун ажалтаар.

3 чуту. Россия Федерациязын сонгулда комиссиязын системалыг Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын тургуу болгаш соругталары.

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын Тыва Республиканың деңгээлдеринге ажалтаар болгаш "Россия Федерациязын хамааттарында сонгуур эргелеринин кол магалдыктарында болгаш референдумдар кижир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлу дүштүр Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын удуртуп-баштап турары Россия Федерациязын сонгулда комиссиязын системалыг багтап кириш турар.

2. Тыва Республиканың деңгээлдеринге сонгулдаара дааразында комиссиялар:

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын; Деңгээлдер (кожуунарын, хоорайларын) сонгулда комиссиялар;

Участок сонгулда комиссиялар ажалтап турар.

3. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын сонгулдаарын, референдумдарын эрттирер турар үед, Тыва Республиканың деңгээлдеринге тургусуула деңгээлдер, участка сонгулда комиссиялары, референдумдар комиссияларына үстүндө турар дээди комиссия болур.

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун бүгүн эргелеринге дүштүр Россия Федерациязын хамааттарында сонгуур эргелерин болгаш референдумдар кижир эргелерин Тыва Республиканың деңгээлдеринге бот-башкарыла база камгалалары, Тыва Республиканың хоойлуларын чыгарып аай ажалтаарын, алаанды турар сонгулда комиссияларга: референдумдарын комиссияларына эрге-хоойлу талазы-биле база методиктер, органдык-техниктер дузаны чедирер хандырар турар, а ол ишкан сонгууларын болгаш сонгулдаарын органдык-техниктер эрге-хоойлу талазы-биле культураның бөлүмдери-биле тусай соругталар федералдыг багтап программаларында хемчеглерин боттадылар, сонгулда системалык сайгаралыктарында, оң эрге-хүлээлдеринге дүштүр еске-даа айттараларын шийирлээринге кижир.

4 чуту. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажал-чорудулгазын принциптери

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажал-чорудулгазын ажал-чаргы болгаш бийиктер, кескү кылдыр чорурлар.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын деңгээл үндээнге үндээн ажалтаар.

3. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун эрге-хүлээлдеринге дүштүр күрүнэ эрге-чагыргазында органның, тус чер бот-башкарыла органның хамаарышпас.

4. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун эрге-хүлээлдеринге дүштүр хүлээп алганы шийирлери Тыва Республиканың күрүнэ эрге-чагыргазында күсөкчи органның, күрүнэ албан черлеринге, тус черинин бот-башкарылазында органның, кордакчыларга, бүртүктөн кордакчыларга, сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринге, хей-июкти каттыжашканына, органдык-техниктер, албан-дужаалдыг кириштерге, референдум эрттирер-биле электик бөлүктөргө, кордакчыларын депширер талазы-биле сонгууларын белеткериңе, сонгууларга, референдумдарын кижирлериңе, алаанды турар сонгулда комиссияларына, референдумдарын комиссияларына мыал-ла албан болур.

2 ЭГЕ. ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ЭРГЕ-БАЙДАЛЫ, СОСТАВЫ БОЛГАН ТУРГУЗАРЫНДА ЧУРУМ, ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ВАЙДАЛЫН ЭРТИЛГЕ БОЛГАН ЧӨВТӨЛӨР ЭРТИЛГЕ КЕЖИГТНЕРИННИҢ ЭРГЕ-БАЙДАЛЫ

5 чуту. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын эрге-байдалы

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын федералдыг конституция хоойлуларга федералдыг хоойлуларга доктааткан эрге-хүлээлдер дүштүр Россия Федерациязын күрүнэ эрге-чагыргазында федералдыг органның сонгулдаарын, референдумдарын, а ол ишкан федералдыг конституция хоойлуларга, федералдыг хоойлуларга, Тыва Республиканың бо Хоойлузуна база еске-даа хоойлуларга доктадып айткан эрге-хүлээлдер дүштүр Тыва Республиканың сонгулдаарын, референдумдарын белеткен база эрттирер турар Тыва Республиканың күрүнэ эрге-чагыргазы болур.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал үндээн-биле ажалтап турар. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелеринин хуузазы — дөрт чыл.

3. Тыва Республиканың референдумдарын эрттирер, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын референдумдарын база комиссиязы болуп ажалтаар.

4. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын юридикти эргелик албай чыри болуп турар.

5. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун оператив эргелеринге тусай, оон ишкан Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын база Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын чындаа информативияда федералдыг төвүндө алган хөргөктөг, болуун өмүкчөөлөң хоойлуужулга-биле доктааткан турар өзүнар эг-хөргөктөг база эг-хөргөктөг хамаарышпас эргелик алып болгаш боттарар албан-хүлээлдерин, судла хомудакан база харылашкы-даа болот.

6. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын хоойлуужулга-биле доктааткан чурум өзүнар хамааттарында сонгулда эргелерин болгаш референдумдарга кижир эргелерин хандырар-биле,

сонгууларын база сонгулдаарын органдык-техниктерин хоойлу-дурм талазы-биле культуразын бийдери-биле, сонгулдаарын, референдумдарын белеткээр болгаш эрттирер-биле, еске-даа айттырларын шийирлээр-биле холбашкан парламент ажал-чорудулгазын боттадырар эргелик. Парламент ажал-чорудулгазын чорутканын түнелде алган материалдарын халаска хууар.

7. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын коммерция база ачы-буян чедирер хевирлиг ажал-чорудулганы боттадырар эргелик чок.

8. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын федералдыг бюджеттин ажал-хөргөктөрүнүн база республика бюджетинин ажал-хөргөктөрүнүн алы учудун чорурлар. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын банкыларга болгаш еске-даа чээл албан черлеринге федералдыг бюджеттин ажал-хөргөктөрүнүн база республика бюджетинин ажал-хөргөктөрүнүн алы-ыгы саналыкта (агар) саналыг болур. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын болуун алып бижик база реквизицияны тирлык судде демдекти, тарылып, штампалыг болгаш майбак хуудустарыг болур.

9. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын Хүндүлөл бижик кылып алып база эмблема демдекти бооп болур.

6 чуту. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын составы болгаш оңу тургузарында чурум

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын федералдыг конституция хоойлулар-биле, "Россия Федерациязын хамааттарында сонгуур кол магалдыктарында болгаш референдумдар кижир эргелеринин дугайында" Федералдыг хоойлу, федералдыг еске-даа хоойлуларга, бо Хоойлу доктадып айткан чурум-биле тургузар.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик 14 кижигүндө үргүстүрар.

3. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажал-биле чарлап даямдык тургаш тургузар.

4. Тыва Республиканың Президентинин база Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентинин) Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын чаа составында кижигинерин оң байтайы бүгүн эргелик хуралында болгаш хүндөндө бээр санаары. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелеринин хуузазында алы, чыгып тентжеске чедир 18 хонуктан орай эвэстө томулар.

5. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын Тыва Республиканың Президентинин биле Дээди Хуралы (парламентинин) дең домей үндээн-биле тургузар. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын 7 кижигинерин Тыва Республиканың Президентинин, 7 кижигинерин — Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентинин) томулар. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин, хей-июкти каттыжашканына, сонгулда бот-башкарылазында сонгулдаарын, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын мурнуку чыгышкы салалдарында үндээнел тургузар. Ычаарга күрүнени албан-хаачтары Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинеринин ишти саналдык үштүг бир кезөөндө хей эвэст болур ужурул.

6. Тыва Республиканың Президентинин база Дээди Хуралы (парламентинин) даа Россия Федерациязын Федералдыг Хуралында Курган Думазында бөлүктөрүн тус-тус сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин курган саналдарга үндээнел, а ол ишкан Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентинин) бөлүктөрүн сонгулда эмелдеринин кирген саналдарында үндээнел, оларын томулар, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинеринин сыйлыг үштүг бир кезөөндө эвэст эвэст томулар хүлээлгелер.

Тыва Республиканың Президентинин биле Дээди Хуралы (парламентинин) Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын мурнуку чыгышкы кижигинеринин Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын томулар болур.

7. Сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин, тус черинин бот-башкарылазында сонгулдаарын органның, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын мурнуку составында шийирлери оларын устаны-биле, регламенттери-биле көрдүгүн чурум өзүнар алаа бүгүн эргелик кылдыр төлөөлөткан орган хүлээп алып ужурул болгаш кордакчылар дугайында кол-кол медээлерин (намдар хевирлиг), алаанды эргем-бийиктин дугайында, Россия Федерациязын хамааттары болуп турарын дугайында медээлерин, а ол ишкан Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин томуларын-биле оң чөмчээрлери дугайында ол кижигин бийирлериңини кошкан, шийирлери-биле (хуралында, конференциязында), сөздүгүн доктаатып, протоколуну ушта бижиктези-биле бижип тургузар ужурул. Оон-биле кады сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин, хей-июкти каттыжашканын болуун устаныг хонгалган база күрүнени хамаарышкан органның оларын бүртүктөрүнүн дугайында хөргөктөрүн хонгалган кижир болур.

8. Россия Федерациязын Федералдыг Хуралында Курган Думазында азы Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинин) бүгүн эргелерин хууза бетиңе соккаткан таварылгада, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын составында дугайында саналдар кижир эрге Россия Федерациязын Федералдыг Хуралында Курган Думазында азы Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинин) депутат бөлүктөрүн сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин хөргөктөр артар.

9. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинеринин чыгыш кезөөн Тыва Республиканың Дээди Хуралы болуун хуралында Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинин) доктадып айткан чурум-биле томулар.

10. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин томулар дугайында шийирли Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинин) доктааты-биле база Тыва Республиканың Президентинин Чарыла-биле хүлээп алып. Ычаарга Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын тус-тус сонгулда каттыжашканына, сонгулда эмелдеринин чыгыштан хей эвэст төлөөн томулар болур.

11. Төп сонгулда комиссиязын удуртулазын сонгаанын соонда, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын чаа составы алган өзүу-биле парламент органның парлаар болгаш парлаары-биле Тыва Республиканың массалык информативияда еске-даа чөмчөөлөрүн хөргөктөрүн дөмчөлдөп бээр.

7 чуту. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинеринин эрге-байдалы

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинеринин Россия Федерациязын сонгулда эргелик хамааттарын томулар болур.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинеринге тусай доктааткан хөргөктөг шийирлериңин томулар болур.

3. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинеринге: Тыва Республиканың Дээди Хуралында, Төлөөлөктөрүн тус чер хуралдарында депутаттары, Тыва Республиканың Чазакында кижигинерин, тус чер чыгышкыларын, даргалары, шийирлериңер, бүртүктөн кордакчылар, оларын бүзүрткөг кижигинер, сонгуулар бөлүктөрүнүн база сонгулда каттыжашканына болгаш сонгулда эмелдеринин, депширткөг кордакчыларын, а ол ишкан референдумдарын эрттирер-биле электик бөлүктөрүн бүгүн эргелик төлөөлөр болгаш бүзүрткөг кижигинер, сонгулда комиссияларын, референдум комиссияларын чөмчөөр эргелик кижигинерин, кордакчыларын, бүртүктөн кордакчыларын ашактары (кадайлар), чок төлөөлөр азы бүртүктөн кордакчыларын шут дорт чыгышкыларга турар кижир кижигинерин бооп болбас.

4. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин хары ула Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын азы Төп сонгулда комиссиязын дөмчөөлөгө тус-тусула кул дөмчөөлөгө сонгулда, референдумдар комиссияларын кижигинер бооп болбас.

5. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажалдарында көрдүгөн ажал-хөргөктөрүн хөргөктөг-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал (штаттыг) үндээн-биле ажалтап турар.

6. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал (штаттыг) үндээн-биле ажалдарында үндээн болза, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажал-чорудулгазын хандырар-биле федералдыг бюджеттен болгаш Тыва Республиканың бюджеттен үндүрү берилгезин ажал-хөргөктөрүн чыгаргалдарында сметалыг көрдүгөн ажал-хөргөктөр, а ол ишкан бо Хоойлу-дурм 18-чү чүтүгүн негелдери-биле дүштүр Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын хүлээп алганы шийирли болур.

7. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал (штаттыг) үндээн-биле ажалтап турар, бадылаар эргелик кижигинер

курунени еске-даа албан-дужаалдарында ажалтаас, күрүнэ азы муниципалитет албан-ажалында турбас, башкаларын, эртем болгаш чогаалык еске-даа ажал-чорудулгадан ачтыла, сайтаралыкы база төлөөлөр еске-даа ажал-чорудулга кылбас ужурул.

8. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал (штаттыг) үндээн-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажалтаары турар бадылаар эргелик кижигинерин Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижир келген бижик-биле сонгулдаарын, референдумдарын белеткээр болгаш эрттирер үед, кол ажалтапкан хууза. Бо таварылгада оң кол ажалтап турар черинин ажал-биле өчүгүн хөргөктөг хамаарыла чокка, бүдүрткөн, албан черинин, органдык-техниктерин күсөл-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин ортумак ажал төлөөлөр хөргөктөр артар болгаш оңу төлөө бээр. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын мурну кижигинерин кол ажалтап турар черинин ажал-биле ортумак ажал төлөөлөр төлөө бээринге үндээн болза, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ажалтаары-биле оңу хуузаарын дугайында административия (ажал берикчиинин) дужаалы база Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын дарганы биле секретарында ат салгыны, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын хуралында протоколунда ушта бижикте болур.

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын Тыва Республикага Россия Федерациязын федералдыг сонгулдаарын, референдумдарын эрттирер-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын үндүрү берген ажал-хөргөктөрүн күсөл-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин ажал төлөөлөр немеп бериш болур. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин немелде ажал төлөөлөрүн хөмчөөлөрүн сонгулдаарын, референдумдарын дөмчөөлөгө хамаарыштар Россия Федерациязын Төп сонгулда комиссиязын азы Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын доктаамал.

9. Тыва Республиканың Чазакы Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинеринин доктаамал (штаттыг) үндээн-биле албан-дужаалда ажалтап турар кижигинерин чаа аппараттык ажалдакчыларын материалдык болгаш социал хандырлыгында талазы-биле эргелек чүтүл хөмчөөлөр алып.

10. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин бүгүн эргелеринин хуузазы Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелери-биле хары ула дөмчө доостур.

11. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин оңу томуларын органның шийирлери-биле оңу бүгүн эргелеринин хуузазын тентжеске чедир Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин хүлээлгелерин:

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин болуун бүгүн эргелери дүжүр дугайында бижикте-биле бийирлериңин кижир;

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин Россия Федерациязын хамааттары болуп турарын чыгарып;

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинеринге хамаарыштар судун буруудаткан шийирли хоойлу өзүнар күштүг болуп элээлгө;

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин хоойлу өзүнар күштүг болуп элээлгө судун шийирлери-биле болуп башкарып шыдапас, болуп башкарып кирелг, сураг-даа чок келбей турар азы өлгөн деп санаада;

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин өлгөн; Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин хоойлу өзүнар судун күштүг болуп элээлгө шийирлериңин үндээнел, болуун хүлээлгелерин доктаамал күсөл-биле турар деп санаада;

бо чүтүгүн 3-кү пунктузунда көрдүгөн үндээнелерин турар келген таварылгада, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин хүлээлгелеринден хостоар.

Бо чүтүгүн 3-кү база 4-кү пунктузунда көрдүгөн үндээнелерин тыттып келгелде, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин мурну үндээнелерин тыттып келгени үндээнел бээр 3 хонуктан орай эвэст, болуун бүгүн эргелерин дүжүр дугайында бижикте бийирлериңин оңу томулар Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентининге) азы Тыва Республиканың Президентининге тус-тусула кижир. Оон бийирлериңин хонгалган болу Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ол кижигинерин айткан хуузада оңу томулар Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентининге) азы Тыва Республиканың Президентининге болуун бүгүн эргелерин дүжүр дугайында бижикте бийирлериңин хонгалган таварылгада, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын кижигинерин бүгүн эргелерин хууза бетиңе соккаткан таварылгада айттараларын болуун хуралында чыгылашп көөр болгаш Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын ол кижигинерин оңу бүгүн эргелеринин хуузазын төнөрүн бетиңе-ле хостоарын эргелек чүтүлгө дугайында, а ол ишкан үнү чоран кижигинерин орнууга Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын чаа кижигинерин томуларын эргелек чүтүлгө дугайында Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентининге) азы Тыва Республиканың Президентининге дымдар. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын составында ескерилерин албан өзүу-биле парламент органның база массалык информативияда еске-даа чөмчөөлөрүн парлаар ужурул.

12. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин бүгүн эргелерин оңу ачтыла "Россия Федерациязын хамааттарында сонгулда эргелеринин база референдумдар кижир эргелеринин кол-кол магалдыктарын дугайында" Федералдыг хоойлу 25 чүтүгүн дүштүр Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын дүжүр таварылгада база соксаар.

13. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин томуларын орган үстүндө айткан байдалар-биле Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын үнү чоран кижигинерин орнууга бо Хоойлу-биле доктааткан негелдери-биле дүштүр оңу үнү чоран хуузазын бээр бир ай хуузадан орай эвэст томулар хүлээлгелер. Бир эвес Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бүгүн эргелеринин хуузазын тентжеске чедир үш айлан эвэст үш артар болза, оон составында бо Хоойлу 8 чүтүгүн 2 пунктузунда доктааткан оларын ишти сыйлыг Тыва Республиканың Төп сонгулда кижигинеринин үштүг иш кезөөндө эвэст эвэст оон составында артар болза, үнү чоран кижигинерин орнууга Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын чаа кижигинерин томулар.

14. Сонгулдаарын, референдумдарын эрттирер турар үед, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик кижигинерин Тыва Республиканың прокурорун чөмчөөрлө чокка, судун шийирлери-биле кеземче харымсалтагына оонап, административия хөмчөөлөгө таварыштыр болбас.

15. Болуун бүгүн эргелеринин хуузазын тентжеске чедир Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын бадылаар эргелик оң кижигинерин административия (ажал берикчиинин) электик саналы-биле кол ажалтап турар черинден үндүрү азы оң болуун чөмчөөрлөгө чокка еске ажалче шийирлериң болбас

(Умчазы. Эгези 2-ги арыда).

Дагың соңуудалары, а ол ышкан депутаттың соңуткан албан-дужалдыг кижикен бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксаткан таварылгалар, соңуудалары организастар.

Федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга, Тыва Республиканың хоюлупларына дүштүр еске-даа бүрүн эргелерин боттаңдырар.

3. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязының шпентирлерин аласы уздузун тускай парлалга органыларга, Тыва Республиканың массалыг информатизациян еске-даа чепсектеринге парлар.

4. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязының бодуну эргелеринге дүштүр хүлээп алганы шпентирлерин Тыва Республиканың адаанда туар соңуудла комиссиязына ынап-ла албан болур.

6. Адаанда туар соңуудла комиссиязының федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга азы Тыва Республиканың хоюлупларына чөрушек, чок болза доктааткычын бүрүн эргелеринден артыр хүлээп алганы шпентирлерин Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы азы суд күш чок болдулар. Ынаагыра Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы айткырының алыс утказын талазы-биле шпентирин хүлээп алыр эргелиг.

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бо Хоюлупуудла доктаалды айткан ооң эргезинге дүштүр хүлээп алганы шпентирлерин болташ акталары Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органылары, күрүе албан черлеринге, тус чер бот-башкарылга органылары, бүртүктөк кордакчыларга, соңуудла каттыжышкынарына, соңуудла эмгелдеринге, хей-ниги органыларынга, албан-дужалдыг кижилерге, соңуучуларга болташ референдумду киржикчилеринге ынап-ла албан болур.

6. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы доктаамал үндөз-биле, хей-ниги эгелээшкннер-биле ажылдап туар девицээр соңуудла комиссияларын кожуунарга, Кызыл биле Ак-Довурак хоорайларга тургузар дугайында саналды Төлээлекчилерин кожуунарга база хоорайлар хуралдарына кюер болташ оларның дугайында Төлээлекчилерин тус чер хуралының бадылаары дүшүрерин ажылдап кылар.

10 чүтү. Тус чер бот-башкарылга органын депутаттары, тус чер бот-башкарылганын соңуудлар албан-дужалдыг кижикен соңуудаларын, тус чер референдумдарын организастаарыга база эрттиреринге Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бүрүн эргелери.

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы соңуудаларын, референдумдарын белетээрде база эрттирерде, Россия Федерациязын Конституциязына "Россия Федерациязын хамгааларына соңуур эргелерин кол магалдыларын болташ референдумга киржир эргелер дугайында", "Россия Федерациязын хамгааларына тус чер бот-башкарылга органын соңуур болташ соңуудлар конституусу эргелерин хандыр дугайында" федералдыг хоюлуплар Россия Федерациязын делегер көрөлөринге, Тыва Республиканың Конституциязына, Тыва Республиканың хоюлупларына муниципалитет тургузуларын устайлары дүштүр.

Россия Федерациязын муниципалитет тургузууну девицээрде доктаамал азы кол нургулайында чурттап туар хамгааларыны (хоюлуплар-биле көрдүгөн таварылгалар – тур туруп туур), а ол ышкан Россия Федерациязын делегер көрөлөр-биле дүштүр муниципалитет тургузууну девицээрде доктаамал азы кол нургуу үеде чурттап туар дашыкы хамгааларыны соңуудла эргелерин болташ референдумга киржиринге эргелерин сатылгыны контроллар.

Соңуудла комиссияларын, муниципалитет тургузуларын референдумнар комиссияларын ажыл-чорудулганын утлап башкары.

Федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга көрдүгөн чүрүм-биле девицээр соңуудла комиссиязы тарадыр дугайында биринчиликни сула кюер.

Соңуучуларын соңуудла комиссияларын кижикчилерин хоюлуп-дүрүм талазы-биле кутугуразын беддир-биле муниципалитет тургузуларын девицээрде федералдыг болташ девицээрин тускай соңуудалыг программаларын боттаңдырыга адаанда туары соңуудла комиссияларга, референдум комиссияларына эрге-хоюлуп методиктиг, организаст-техниктиг база еске-даа дузаны, күрүенде автоматтык системаны хөгжүдериңе болташ ажалы-рына, а ол ышкан еске-даа айткылар болташ утанышкылар талазы-биле дузаны чөрудер.

Соңуудла комиссияларын бажак-балгат-биле, ооң иштинде күрүенде автоматтык информация системанын техниктиг комплекстерин таварыштыр тургузарына бажак-балгатты, транспорт болташ харылаа-биле хандырлызын контроллар, соңуудаларын, референдумдарын материал-техниктиг хандырлыгынын еске-даа айткыларын чуталжып көер.

Соңуудла комиссияларын, референдумнар комиссияларын ажалы, соңуучуларын, референдумнар кижикчилерин бадылаашкыны организастаарыга эргежок чутула технологиуду держолерин чыгыс аял нормативтерин сатыры хандырар болташ контроллар.

Соңуудаларын, референдумдарын белетээрде болташ эрттирер-биле холбашкан айткылар талазы-биле тус черин бот-башкарылга база оларны албан-дужалдыг кижикчилерин медеттелдерин дынап чуталжар.

Соңуудаларын, референдумдарын эрттирер туур үеде Тыва Республиканың хамгааларын хоюлупун чыгыс аял ажалларын хандырар соңуудла соңуудла каттыжышкынарына, соңуудла эмгелдеринге, хей-ниги каттыжышкынарына болташ оларны албан-дужалдыг кижикчилерин, соңуудла талазы-биле ажалды еске-даа киржикчилеринге ынап-ла албан болур саавырларын парлап үндүр.

Муниципалитет тургузууну девицээрде күрүенде автоматтык информация системаны чыгыс аял ажалларын хандырар.

Соңуудаларын болташ референдумдарын белетээрде база эрттирерин сая-хөе талазы-биле республика бюджетинден үндүрү берген акша-хөерини хузаар, оларны тускай соңуудалыга ажалларын контроллар.

Соңуудла бюллетенин, референдумга бадылаашкы бюллетенин, соңуучуларын, референдум киржикчилерин дакыларын база соңуудаларын еске-даа документтерин, а ол ышкан референдум белетээрде болташ эрттирер-биле холбашкан документтерин белетээрин нормативтерин (камталал кадалаарының нормативтерин) база доктадыр.

кордакчыларын, соңуудла комиссияларын, референдумнар комиссияларын сая-хөе отчеттарыны хемчилерин бадылар.

адаанда туар соңуудла комиссияларын, референдумнар комиссияларын шпентирлеринге болташ хөдөлшкүннөргө (ажылдагы турарына) биринчиликни база хоюлупларын чуталжып көер болташ оларны талазы-биле чылдагаанын тавылаашкы шпентирлерин хүлээп алыр.

соңуудаларын, референдумдарын түнелдерин сайгарып үндүр, оларны Тыва Республиканың массалыг информация чепсектеринге чорудар.

Федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга, Тыва Республиканың хоюлупларына дүштүр еске-даа бүрүн эргелерин боттаңдырар.

11 чүтү. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы биле Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын кадры бүрүн эргелери.

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы биле кадры Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын биле кадры "Россия Федерациязын хамгааларына соңуур кол эргелерин кол магалдыларын болташ референдумга киржир эргелер дугайында" федералдыг хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга доктаалып айткан бүрүн эргелерин боттаңдырар.

12 чүтү. Федералдыг болташ девицээрин тускай соңуудалыг программаларын хемчилерин боттаңдырыга киржир талазы-биле Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бүрүн эргелери.

1. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы федералдыг конституусу хоюлуплар-биле, федералдыг хоюлуплар-биле, Тыва Республиканың хоюлуплары-биле көрдүгөн чүрүм өзүаар күрүенде автоматтык информация системаны, ооң автоматтык хөдөлшкүннөргө комплекстерин, функционалдыг комплекстерин тургузарына болташ ажаллаарына, соңуудаларын боттаңдырыга киржир.

2. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы федералдыг конституусу хоюлуплар-биле, федералдыг хоюлуплар-биле, Тыва Республиканың хоюлуплары-биле көрдүгөн чүрүм өзүаар Тыва Республиканың соңуудалар, референдумнар эрттирерде, күрүенде автоматтык информация системаны ажаллаарын чуртууну дугайында шпентирин хүлээп алыр. Федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга, Тыва Республиканың хоюлупларына дүштүр күрүенде автоматтык информация системаны бодуну-биле, чок болза ооң техниктиг чамдык чепсек-хөдөлшкүннөргө Тыва Республиканың соңуудаларын, референдумдарын, ооң иштинде соңуучуларын, референдумдарын киржикчилерин бүртүккө (чуттап), соңуучуларын, референдумдарын киржикчилерин дакыларын тургузуу, бадылаашкыны түнелдерин үндүрү база соңуудаларын, референдумдарын түнелдерин тодаралы үндүрү

ажылларда, күрүенде автоматтык информация системаны (ооң техниктиг чамдык чепсек-хөдөлшкүннөргө) ажаллап турарын хандыр-биле Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелер кижикчилерин база чөвүээр-даа эргелер кижикчилерин ажаллап бөлүкү тургузар.

3. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын база Тыва Республиканың күрүе эрге-чагырганын күсөкчи органыларын кадры үндүргөн шпентиринге үндөзүлгө, күрүенде автоматтык информация системаны, ооң автоматтык талазы-биле чепсек-хөдөлшкүннөргө девицээр комплекстерин Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын тодаралып айтканын чүрүм өзүаар Тыва Республиканың девицээрде тургузарын соңуудла комиссияларын ажал-чорудулганын информация талазы-биле хандырлыгына, соңуудаларын функционалдыг комплекстерин (азы оларны кижикчилерин) кадры дөңгө ажаллаарына, Тыва Республиканың күрүе эрге-чагырганын органыларын тус чер бот-башкарылга органыларын ажал-чорудулганын информация талазы-биле хандырлыгына ажаллап болур.

4. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы соңуудла системанын хөгжүдүзү-биле, соңуучуларын болташ соңуудаларын организастаарыны хоюлуп-дүрүм талазы-биле кутугуразын беддир-биле, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин, ооң апаралдыг ажалдакчыларын профессионал белеткел база аттестация-биле, а ол ышкан Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын чалында органын болташ албан черлери-биле кадры Россия Федерациязын хамгааларына соңуур эргелерин болташ референдумга киржир эргезин хандырлыгы еске-даа айткыларын шпентирлери-биле холбашкан федералдыг база республиканың тускай соңуудалыг программаларын болташ хемчилерин федералдыг хоюлупларга Тыва Республиканың хоюлупларына Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын эрге-хоюлуп ажаллаарына тодаралып айткан чүрүм өзүаар ажаллап кыларына болташ боттаңдырыга киржир.

13 чүтү. Күрүе органын-биле, тус чер бот-башкарылга органын, хей-ниги каттыжышкынары, организастаарын-биле, албан-дужалдыг кижикчилер, хамгаалар-биле кадры Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын девицээр ажаллаары.

1. Тыва Республиканың күрүе эрге-чагырганын органын, тус чер бот-башкарылга органын, албан черлери, организастар, күрүенде болташ муниципалитет органын киржир туур бүртүктөлөр база оларын албан-дужалдыг кижикчилер Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин боттаңдырыга, ажалыг Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын киржикчилер-биле соңуучуларын, референдумдарын киржикчилерин бүртүктөрүн (үндүлүг) күрүе системаны организастаарына болташ боттаңдырыга база бүртүктөлөр кордакчыларын, референдумдарын киржикчилерин дугайында сан-медерлерин тодаралыга дуза чөрудер, бажак-балгаттарын бээр, а эргежок чутула таварылгалар, оларын камгалал кадалаалы хандырар, ооң иштинде күрүенде автоматтык информация системанын автоматтык чепсек-хөдөлшкүннөргө тургузарына дузалаар, транспорт, харылаанын чепсек-хөдөлшкүннөргө, техниктиг держолерин, сан-медерлерин болташ материалдарын бээр, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын, ооң кижикчилерин болташ Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын апаралдыг ажалдакчыларын чага-бикчилерин бижимел харыны федералдыг конституусу хоюлуплар-биле, федералдыг хоюлуплар-биле, Тыва Республиканың хоюлуплары-биле доктааткан хуусаада бээр.

2. Массалыг информация чепсектери, хей-ниги каттыжышкынары, албан черлери, организастар болташ оларын албан-дужалдыг кижикчилер Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын эргежок чутула сан-медерлерин болташ материалдарын бээр, федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга, Тыва Республиканың хоюлупларына доктаалып айткан чүрүм болташ хуусаада оң чага-бикчилерин бижимел харыларын бээр хүлээп-болот. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын федералдыг конституусу хоюлупларына, федералдыг хоюлупларга, бо Хоюлупта, Тыва Республиканың еске-даа хоюлупларына көрдүгөн чүрүм өзүаар хей-ниги организастары-биле кадры девицээр ажаллаар. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин бодуну ажал-чорудулганын томулалар органын, ооң иштинде хей-ниги каттыжышкынары, политиктиг партияларын, политиктиг организастарын, политиктиг шпентирлерин шпентирлерин-биле холбашкан болур болташ чүтү бодуну ары-нургуе чыгары.

3. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязы Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын киржикчилер-биле азы ооң-биле чөвүээр-биле-дүрүлгө өзүаар федералдыг конституусу хоюлуплар-биле, федералдыг хоюлуплар-биле, Тыва Республиканың хоюлуплары-биле дүштүр оң эрге-хүлээлгенин хамгаалары айткылар талазы-биле оон-биле дүштүрүлганын чарар, Россия Федерациязын субъекттерин еске-даа соңуудла комиссиязы-биле, а ол ышкан дагылаанын соңуудла органын-биле кадры девицээр ажалдакчыларын еске-даа хемчилерин ажаллаар, соңуудла комиссияларын (органын) хамгааларын ассоциацияларга бахтап кирер, кадры ажалчы органын тургузар, соңуучуларын база соңуудаларын организастарын, референдум киржикчилерин эрге-хоюлуп талазы-биле кутугуразын беддир-биле кадры хемчилерин ал чорудар соңуудла талазы-биле еске-даа ажалларын чорудар.

4 ЭГЕ. ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫН ТӨП СОҢУУДА КОМИССИЯНЫН АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫН ОРГАНИЗАСТААРЫ БОЛТАШ ОҢ ЧҮРҮМУ

14 чүтү. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын чаа составын бирги хуралын эрттирерин, оң даргазын, даргазын оракачкын, секретарын соңуудурун чүрүм.

1. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын чаа составын бодуну баштайгы хуралына оң кижикчилерин томулалар дугайында шпентирин үндүргөни соода, оң бот хонукан орай эвөсте чалтыр. Ынаагыра Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын составына Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин үштүг ийи көзөңгөн эвөст томулалар туур ужурул. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын чаа составын бирги эргелиг бирги хуралын эрттир хундун бээр Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын эрти составын бүрүн эргелери дүштүр калр.

2. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын хуралы, бир эвөс айна оң бадылар эргелиг кижикчилерин доктааткан саналды үштүг ийи көзөңгөн эвөст эвөс олжурч туура, бүрүн эргелиг болур. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын чаа составын бирги хуралына Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын мурунку составын кижикчилерин олжурч эргелиг.

3. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бирги хуралын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг хар-назын талазы-биле үш үштүг кижикчилер ажаллап болташ Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын соңуучага чөру оңу үндүрү-башкары.

4. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бирги хуралына:

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бо Хоюлупуна дүштүр томулалар, бадылар эргелиг кижикчилерин даргалык таныштырар.

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг үш кижикчилер составып кылдыр Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын олжурч туур кижикчилерин хей көзөңгөн ажал бадылаашкы-биле санажылга комиссиязын соңуур, кидикчуларын боду ойталап калган кижикчилер бадылаашкы чока-ла ол комиссия кыарбес.

Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын, даргазын оракачкын база секретарын бо Хоюлупа доктааткан чүрүм өзүаар соңуур.

5. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын, даргазын оракачкын база секретарын оон бирги хуралына Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилерин аразындал бюллетенин база соңуудла хааржаан ажаллап тургаш, ажал бадылаашкы-биле соңуур.

6. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын албан-дужалына чажыт бадылаашкыны бюллетенинге Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилерин дешичтерин, бадылаандан ойталап улустып аңгыда, кордакчыларын фамилиязын, адын, адынын адын бижик бадыларын ойталап бадылаашкы чока-ла хүлээп алыр. Бадылаашкы-биле бюллетенинге чыгыс кордакчыны кижикчилер чөвүээр.

7. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын албан-дужалына бадылар кордакчылар талазы-биле чуталжып сүмөлжөр.

8. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазына чажыт бадылаашкыны түнелдине, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилерин доктааткан саналдан бадылаашкыны чартындан хейнү алган кордакчыны соңуткан деп санаар.

9. Бир эвөс бадылаашкы бюллетенинге ийи азы оон-даа хей кордакчыны кирген болташ бадылаашкы-биле оларны кылды-даа, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин бадылаашкыны хөдөк салып албан таварылгада, дараазында ажалды чорудар.

бир эвөс бадылаашкыны бирги ээлчээнде бюллетенин ийи кордакчыны кирген турган болза, ынаан бадылаашкыны ийи ээлчээнде эи-не хей бадылаашкы алган чыгыс кордакчыны бадылар.

бадылаашкыны бирги ээлчээнде бюллетенин ийи кордакчыны киргенде, бадылаашкыны ийи ээлчээнде эи-не хей бадылаашкы алган хей кордакчыны бадылар.

бир эвөс эи-не хей бадылаашкы алган кордакчыны соондан дары чүрүм өзүаар бюллетенин дараазында кордакчылар бадылаашкыны деп салып алган болза, ынаан бадылаашкыны эи-не хей салып алган кордакчы-биле кадры оларын шутузу бадылаашкыны ийи ээлчээнде бадылаары-биле бюллетенин кижир.

10. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын албан-дужалына соңуудлар, бадылаашкыны ийи ээлчээнде түнелди-биле кордакчы, ооң бадылар эргелиг кижикчилерин доктааткан саналдан Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин чартындан хей бадылаашкыны алдыр эргежок чутула.

11. Бир эвөс бадылаашкыны ийи ээлчээнде кордакчыларын чыгыс-даа бадылаашкыны эргежок чутула салып ал ындаан болза, ынаан соңуудалын чүрүм, дешичтерин эгелест, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын соңуудура чөру катал эгелест.

12. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын соңуудурун Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын дараазында хуралын чыгыс болбас. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын шпентирин-биле Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын хуралына чалсары оң алды шактан узаткын улукчулар кылдыр чарлап болур.

13. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын шпентирин-биле соңуу, бижик хүлээп алганы шпентирин Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын дараан-ла чорудуу бээр айт.

14. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын дүрүм өзүаар, эрөө кориктиг эртем-бюджет азы хоюлуп-дүрүм талазы-биле дүштүр чалдып болур.

15. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын оракачкын база секретарын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын соңуур кылдыр бо чүтү-биле көрдүгөн чүрүм өзүаар соңуур. Ынаагыра Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын оракачкын база секретарын соңуудура, оңагай таварылгалар, бирги хурал эрттирерин соода, бир хонукан орай эвөсте эрттирер апар, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын дараазында хуралын шпентир болур.

16. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын доктааткан хемчилерин панагаларын Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын, а Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын оракачкын, секретарын – Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын талсыр.

17. Бир эвөс Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилер (кижикчилер) бо Хоюлупу 7 чүтүнде көрдүгөн таварылгалар, оңу томулалар бүрүн эргелиг органын шпентирин-биле бүрүн эргезини хуусаазын төнүжө чөру Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин хүлээлелеринден хостал болташ Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын эге баштайгы составын ийи эскертезе Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын 7 кижикчилерден хей болуп туур болза, ынаан хамгааларын бүрүн эргелиг орган Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын чаа кижикчилерин томулалар соода, бо Хоюлупа доктааткан чүрүм өзүаар Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын, даргазын оракачкын болташ секретарын катал соңуур.

15 чүтү. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын ажал-чорудулганын организастары

1. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын ажалын оң бүрүн эрге-хүлээлгенин бахтап туур айткыларын шуту девицээр, хостуу база ажалы-биле чуталжып көерге, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин эргелечи саналыга үндөзүлгө, чорудар.

2. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бодуну бүрүн эрге-хүлээлгенин бахтап туур айткыларын бодуну хуралына чуталжып көер болташ шпентирин федералдыг конституусу хоюлупларга, федералдыг хоюлупларга, Тыва Республиканың Конституциязына, бо Хоюлупта, Тыва Республиканың еске-даа хоюлупларына көрдүгөн бүрүн эргелерге дүштүр хүлээп алыр.

3. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бодуну хуралына оон аңгыда, бир эвөс айткан айткыларын Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын чогуур шпентирин-биле чуталжып көерүгүн еске чүрүм көрдүмүн болза, Россия Федерациязын Төп соңуудла комиссиязын кадры бүрүн эргелерин боттаңдырып болташ күсөкчилер-биле холбашкан айткыларын база чуталжып көер.

4. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилер бот-хууда алаа айткыр арга-биле чоруткан, Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын шпентирин чуталжып көерүгүн база хүлээп алдыр чөвүээр, бадылаашкыны Төп соңуудла комиссиязын Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин хуралга чүтү боду олжурч турга, оң бадылаан деп санаар.

5. Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын хуралдарын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын азы оон даалжы-биле даргазын оракачкын ады бир каталган эвөст эвөс улаа, а ол ышкан бо Хоюлупу 2-ги чүтүлүн 6-ты пунктунда доктаалып айткан оң составын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын бадылар эргелиг кижикчилерин үштүг ийи көзөңгөн эвөст эвөст чалдырар. Соңуу таварылгада Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын кижикчилерин эрге-жок чутула саны-биле Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын хуралдарын чалыры дугайында негелден бижимел-биле Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазына азы бир эвөс оң оракачкын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын даргазын хүлээлгенин күсөкчилер туур болза, даргазын оракачкын кижир болташ Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын хуралын Тыва Республиканың Төп соңуудла комиссиязын оң кижикчилерин саналдан

